

Конституційне право

УДК 340:342

Омельчук Василь Андрійович

доктор юридичних наук, професор,

академік Академії наук вищої освіти України,

завідувач кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Омельчук Василий Андреевич

доктор юридических наук, профессор,

академик Академии наук высшего образования Украины,

заведующий кафедрой права

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Omelchuk Vasyl

Doctor of Law Sciences, Professor,

Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,

Head of Law Department

of the Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ:

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННОЙ

УКРАИНЕ: ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

THE REALIZATION OF HUMAN RIGHTS IN MODERN UKRAINE: SOME

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Анотація: Досліджено проблеми реалізації прав і свобод людини у сферах: їх законодавчого і нормативно-правового регулювання, кримінально-правового гарантування та впливу на цей процес глобалістичних тенденцій.

Ключові слова: людина, права і свободи, реалізація, злочинність, глобалізація.

Аннотація: Исследовано проблеми реализации прав и свобод человека в сфере: их законодательного і нормативно-правового регулювання, уголовно-правового гарантирования та воздействия на этот процесс глобалистических тенденций.

Ключевые слова: человек, права и свободы, реализация, преступность, глобализация.

Summary: This article is devoted to the study problems of the realization human rights in the areas of: their legislative and legal regulation, criminal and legal guarantees and the impact to this process of globalization trends.

Key words: man rights and freedoms, implementation, crime, globalization.

Права і свободи людини для української держави та суспільства були і є визначальним чинником демократичного розвитку та показником європейської орієнтації. У цій статті у якості досліджуваного питання розглянемо окремі проблеми їх реалізації у нинішній період розвитку України в спектрі передусім правового регулювання та деяких знакових теоретико-правових аспектів, що впливають на цю сферу.

Чи не однією із найбільш показових, новаторських і актуальних, на думку автора, сфер реалізації передбачених ст. 3 Основного Закону України основоположних засад, щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини в умовах сьогоденних вітчизняних реалій є затвердження Президентом України низки стратегій та інших важливих документів, які цілком обґрунтовано і на фаховому рівні конкретизують способи виконання цього конституційно визначеного головного обов'язку держави.

Акцентуємо увагу передусім на Національній стратегії у сфері прав людини [1]. Затвердження Президентом України цієї стратегії зумовлене далеко

не тільки рекомендаціями органів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій у контексті імплементації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, але й сучасними викликами як для держави і громадянського суспільства, так і українських громадян в умовах військових на сході країни. Тому проблема гарантування людині її прав і свобод в сучасних умовах українського суспільства і держави актуалізувалась як за формою так і змістом.

Крім цього звернемо увагу також на Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки [2] та Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" [3]. Потреба у прийнятті цих важливих документів, на думку автора, зумовлена також і необхідністю більш ефективної конкретизованої реалізації прав і свобод людини, оскільки визнати, що законодавчо-правовий механізм реалізації цього загально-державного обов'язку досконалий, передусім в умовах сучасних викликів, було б перебільшенням.

Особливо ця актуальність проявляється в умовах зони бойових дій на сході країни, в яких нині перебувають українські громадяни різних категорій, як військовослужбовці так цивільне населення. Тому увага до цих проблем як в Національній стратегії у сфері прав людини так і інших вище зазначених документах беззаперечно є доречною. Українське суспільство дійсно потребує оперативної обізнаності щодо цих актуальних питань та вчасності такої інформації від компетентних органів виконавчої влади. Певне з огляду на цю обставину, в Указі Президента України, яким затверджена Стратегія у сфері прав людини, як і в аналогічних указах про затвердження інших зазначених стратегій передбачена необхідність інформування про стан виконання плану дій щодо реалізації положень стратегій.

Більше того, за текстом Указу саме Кабінет Міністрів зобов'язаний розробити із залученням представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, провідних

вітчизняних учених і міжнародних експертів та затвердити у тримісячний строк план дій щодо реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та забезпечувати щороку підготовку і оприлюднення до 1 листопада звіту про виконання цього плану за поточний рік, а також проведення до 10 грудня публічного обговорення звіту про його виконання за поточний рік за участю представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій та доопрацювання плану, з урахуванням результатів такого обговорення. Слід зазначити, що ґрунтовний План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року дійсно успішно розроблений та затверджений розпорядженням Кабміну від 23.11. 2015 року за № 1393р [4]. А щодо передбачених Указом Президента заходів по звіту та його публічному обговоренню, то інформація про це поки що відсутня. Певним чином громадськість може задовольнитись звітом за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини за I квартал 2016 року від 14.06.2016. який проведений українською Нельсінською спілкою з прав людини [5], або ж навіть щорічними чи спеціальними доповідями Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини [6]. Однак, зрозуміло, що їх зміст і спрямованість дещо інша і відобразити результати реалізації плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини не можуть.

Розглядаючи проблеми реалізації прав і свобод людини звернемо увагу на інший ракурс цього процесу, а саме на тому, що Закон України «Про основи національної безпеки України», визначаючи об'єкти національної безпеки, цілком обґрунтовано ставить в один ряд з людиною і громадянином – їхніми правами і свободами також і суспільство з його й духовними, морально-етичними, культурними, історичними, інтелектуальними та матеріальними цінностями, інформаційним і навколишнім природним середовищем і

природними ресурсами та державу - її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Тобто ціннісні орієнтири цих законодавчо визначених об'єктів національної безпеки і їх елементів на стратегічному безпековому національному рівні, урівноважені. Подальший розвиток ця теза знайшла в прийнятій в 2016 році Стратегії національної безпеки України. Її нова редакція також містить ціннісні орієнтири щодо людини та її прав і свобод поряд із незалежністю, територіальною цілісністю і суверенітетом, гідністю, демократією, верховенством права, забезпеченням добробуту, миру та безпеки.

Тому, на думку автора, було б логічним, можливо навіть у новій редакції Основному Закону, з огляду проведення в Україні конституційної реформи, при акцентуванні значимості людини, її прав і свобод, аналогічно констатувати значимість суспільства, з його цінностями, та, відповідно, держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, і недоторканності. Таке законодавче закріплення балансу інтересів людини, суспільства та держави сприятиме успішно та ефективно, на належному рівні забезпечувати права і свободи людини з боку держави і суспільства, як суб'єктів цього процесу. Адже саме своя держава і має бути основним суб'єктом забезпечення прав людини.

Європейський досвід дає підстави розглянути цей процес з урахуванням, як конституційного підґрунтя в деяких європейських державах, так і певних наукових тенденцій. У польській конституції з цього питання йдеться тільки про гарантування громадянських прав, повагу свободи і справедливості та забезпечення свободи і права людини, а також безпеки громадян [7, т. 2, с. 686–687]. У Конституції Іспанії проголошено прагнення (намагання) забезпечити здійснення прав людини. А вищими цінностями правопорядку Іспанії як правової, демократичної, соціальної держави проголошуються справедливість, рівність, політичний плюралізм [7, т. 2, с. 50]. У основному законі Німеччини зазначається, що гідність людини недоторканна. Поважати і захищати її –

обов'язок будь-якої державної влади [7, т. 1, с. 580]. А в Конституції Франції проголошується прихильність, відданість правам людини [7, т. 3, с. 411].

Людина як вища цінність (не найвища соціальна як у нас) конституційно проголошена за різними визначеннями в конституціях РФ, Білорусії та Молдови. Це має навести науковців, передусім спеціалістів з конституційного права, на певні міркування при вирішенні проблем конституційної реформи в Україні.

Для європейського наукового загалу характерні як однозначно позитивне сприйняття прав людини у характерному їх різноманітті, так і досить критичне ставлення до ідеології прав людини, чи навіть віддання переваги східній філософії, де інтереси людини підпорядковуються інтересам колективу, спільноти та навіть введення як альтернативного правам людини права народів.

Важливою складовою забезпечення і реалізації державою прав і свобод людини є їх гарантування державою кримінально-правовими засобами. При цьому важливо констатувати, що протидія злочинності фактично є монопольною функцією сучасної держави, яка володіє виключним правом на застосування сили до порушників і їх покарання шляхом обмеження волі. На відміну від суспільства і людини, чи навіть силових структур інших держав, які не можуть здійснювати проникнення на суверенну територію другої держави. Показово, що факти, які стали відомими широкому загалу, про реально безперешкодне проведення правоохоронними органами інших держав на території України заходів по затриманню і вивезенню за межі України окремих осіб, на жаль мали місце. Такі прояви, навіть в інтересах охорони прав і свобод громадян своєї держави чи інших держав, сприймається як свідчення слабкості державних силових структур і власне самої держави, і тим самим, її неспроможності належно виконувати свої прямі функції.

Прояви слабкості державних інституцій неминуче призводять до «перетікання» певних державних функціональних можливостей до суспільних інститутів. як офіційно існуючих так в стихійно, спонтанно створюваних. Як приклад, створення добровольчих батальйонів по захисту державності на сході

України, чи зростаючі останнім часом спроби визволення українських заручників з підкресленим ігноруванням державних органів, які функціонально займаються цими проблемами. Значно менш масштабна і не настільки показова як «добробати» чи звільнення заручників, але також «реалізуючи» функцію власне державного правоохоронного органу, неофіційна, напівлегальна громадська структура, що самостійно взяла на себе роль виявлення водіїв, які перебувають за кермом у неадекватному стані під впливом алкоголю чи наркотиків. Такі та інші приклади вже далеко не єдині.

І статистична інформація про стрімке підняття рівня злочинності, що за оцінками науковців-фахівців вже загрожує не тільки громадському порядку, а й національній безпеці, тільки підтверджує зазначені тенденції [8, 9].

Аналізуючи причини такого стану в Україні останнім часом злочинності, в контексті питань реалізації прав і свобод людини важко не погодитись з тими науковцями, які звертають увагу на соціально-економічні проблеми сьогодення в нашій державі і необхідність подальшого посилення протидії злочинності шляхом застосування і посилення традиційних кримінально-правових механізмів. Це стосується передусім як сфери можливостей спеціальних, оперативно-технічних сил та засобів на стадії попередньої, оперативно-розшукової, контррозвідувальної і інших видів спеціальної діяльності, так і в ході кримінально-процесуальної діяльності, насамперед досудового розслідування. У цьому зв'язку мають рацію ті науковці, які характеризуючи вітчизняне чинне кримінальне процесуальне законодавство, оцінюють його як таке, що прийнятне для сталого, демократично розвиненого суспільства і правової держави, а в нинішніх реаліях потребує корегування [10].

Але разом з тим важливо мати в арсеналі і комплексно застосовувати й інші попереджувальні, профілактичні методи протидії злочинності, в яких не тільки і держава виконує цю соціальну функцію, а й суспільство.

Відомий і авторитетний сучасний західноєвропейський кримінолог Нільс Крісті у своїх працях «Заподіяння болі» [11], «Щільність суспільства» [12],

аналізуючи діючу нинішню кримінальну політику Заходу і особливо США, доходить висновку, що вона ґрунтується на основі завдання людині болі, яка завдала її іншим. Зменшення ефективності таких методів впливу і головне не викорінення передумов злочинності в сучасному світі стає все більш очевидною. І дійсно, сучасна пенітенціарна система, справедливо караючи злочинця за вчинене зло, далеко не завжди одночасно успішно виправляє його. Особистий психологічний та інший потенціали Нельсона Мандели М. Ходорковського, властивий далеко не кожній особі, яка відбула кримінальне покарання в сучасних місцях позбавлення волі незалежно від держави свого перебування. Така особа має значно більшу перспективу стати ізгоєм суспільства і знову нести загрозу іншій людині, громадському порядку, а також і суспільству і державі. Для вирішення цих проблем в інтересах людини, її прав і свобод, дійсно доцільна докорінна зміна стратегії протидії злочинності з боку як держави так і суспільства.

Адже сучасний стан українського суспільства і держави, нажаль ще не досяг належного, високого рівня самоорганізації і достатнього розвитку демократичних інститутів. Нажаль стан нашого нинішнього українського суспільства наводить науковців на думку про його аналогію з Україною початку 18-20-тих років попереднього ХХ століття.

Нажаль ознаки ослаблення рівня протидії злочинності Україні та інших негативних тенденцій є очевидними. Причинами цих тенденцій, що дають підстави стверджувати про ослаблення державних правоохоронних органів та окремих її інститутів, науковцями наводяться як об'єктивні так і суб'єктивні і навіть конспірологічні. В таких умовах збереження української держави все більше стає нагальною і очевидною проблемою, що потребує уваги і вирішення. Тому важливо підкреслити тезу, яка наводиться автором у публікаціях неодноразово, а саме - необхідність дотримання належного балансу інтересів всіх об'єктів національної безпеки - людини, суспільства і держави, як при забезпеченні прав і свобод людини так і відповідних інтересів держави і

суспільства. Саме держава, її суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність кордонів і власне сама наявність для людини своєї держави, створює і надає їй (людині) і своїм громадянам передусім певний рівень гарантованості прав і свобод.

При цьому концептуально важливо наголосити, що йдеться не про обмеження (законодавчо визначене) можливостей механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні, і більше того не їх порушення, як протиправне діяння. Необхідне урівноваження потенціальних можливостей з однієї сторони механізму реалізації державою своїх функцій в сфері забезпечення національної безпеки і в тому числі й громадського порядку, шляхом протидії злочинності і, відповідно, з другої сторони механізму реалізації, забезпечення, дотримання прав і свобод людини.

При цьому засадничою обставиною існування і розвитку в нинішніх умовах української державності є активізація глобалістичних тенденцій, яка якраз і породжує підвищення уваги до проблем забезпечення прав і свобод людини, значимість яких практично за таких умов завжди домінує над необхідністю вирішення внутрішньо-державних проблем, тобто в числі інших і функцією протидії злочинності. Тому напрям забезпечення правопорядку і громадської безпеки з часом може стати прерогативою міждержавних, чи навіть наддержавних інституцій, як наприклад сучасний Інтерпол.

Щоправда, ознаки послаблення держави та її впливу, як відмічають західні науковці, притаманні й сучасним розвиненим, сильним державам. Так, М. Кревельд у своїй ґрунтовній праці «Розцвіт у занепад держави» [13], С. Хантінгтон у відомій книзі «Зіткнення цивілізацій» [14], аналізуючи цю тенденцію під різними кутами зору, звертають увагу на зростання впливу глобалізаційних процесів в світі, які і призводять до нівелювання ролі держави.

Таким чином, глобалізація, як процес притаманний передусім західної цивілізації, який розвивається за ринковими правилами, а не законами держави, і характеризується відкритістю соціально-економічних, у тому числі й

інвестиційних зв'язків, прогресуючому зростанню наукових та інформаційних технологій, сприяє розвитку міжкультурної інтеграції, міграції населення, але, разом з тим, як загальнопланетарне явище розвивається спонтанно, навіть хаотично, призводячи до цивілізаційної поляризації і навіть міжнародних конфліктів [15], і що, чи не головне для України, безжалісно карає неефективні, слабкі держави.

Отже, значимість реалізації українською державою прав і свобод людини і громадянина в сучасних умовах розбудови своєї державності має зростати. Але увага до вирішення цих проблем потребує активізації ролі і значимості суспільства і самої людини. як основного суб'єкту забезпечення прав і свобод людини.

Література:

1. Указ Президента України від 25 серпня 2015 року №501/2015 Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини / Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>
2. Указ Президента України від 26 лютого 2016 року №68/2016 Про затвердження Національної стратегії Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки / Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
3. Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 Про затвердження Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" // Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Розпорядження Кабміну від 23.11. 2015 року за № 1393р Про затвердження Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року / Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>
5. Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини за I квартал 2016 року від 14.06.2016 української

Гельсінської спілки з прав людини / Електронний ресурс. [Режим доступу]:
<http://helsinki.org.ua/>

6. Щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини / Електронний ресурс. [Режим доступу]:
<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>
7. Конституции государств Европы / В 3-х т.; Под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 1. – 824 с.; Т. 2. – 840 с.; Т. 3. – 792 с.
8. Бандурка О.М. Фактори впливу на стан злочинності в Україні. Протидія злочинності: теорія та практика: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. - С 25-28.
9. Ярмиш О.Н. Сучасна українська кримінологія як наук особливого періоду. / Протидія злочинності: теорія та практика: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 51-53
10. Малярєнко В.Т. Відповідальність держави перед своїми громадянами на непідконтрольних територіях: сучасні виклики та шляхи вирішення. / Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. - С. 73-77.
11. Кристи Н. Причиняя боль. Роль наказания в уголовной политике/Пер с англ.. СПб.: Алетейя, 2011. - 164 с.
12. Кристи Н. Плотность общества /Пер с норвеж.. СПб.: Алетейя, 2014. - 152 с.
13. Кревельд М. В. Расцвет и упадок государства / Пер. с англ.; Под. ред. Ю. Кузнецова и А. Макеева. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: АСТ, 2003. – 571 с.

15. Військові експерти назвали терміни чергової світової війни // Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://znaj.ua/news/world/86868/vijskovi-eksperti-nazvali-termini-chergovoyi-svitovoyi-vijni.html>

References:

1. Decree of the President of Ukraine on August 25, 2015 № 501/2015 On approval of the National Strategy on human rights // Electronic resource. [Access mode]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>
2. Decree of the President of Ukraine on February 26, 2016 № 68/2016 On approval of the National Strategy on promoting civil society in Ukraine for 2016 – 2020 // Electronic resource. [Access mode]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
3. Decree of the President of Ukraine on January 12, 2015 № 5/2015 On approval of the Strategy for Sustainable Development "Ukraine – 2020 // Electronic resource. [Access mode]: <http://zakon4.rada.gov.ua/law/show/5/2015>
4. Resolution of the Cabinet of 23.11.2015 number 1393r On approval of the Action Plan to implement the National Strategy on human rights for the period until 2020 2020 // Electronic resource. [Access mode]: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>
5. Report on monitoring the implementation of the National Strategy on human rights for the first quarter 2016 on 14.6.2016. Ukrainian Helsinki Union of Human Rights // Electronic resource. [Access mode]: <http://helsinki.org.ua/>
6. Annual and Special Report of the Commissioner of the observance and protection of human rights and freedoms // Electronic resource. Access mode: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>
7. The Constitution of European states / V 3 t .; Ed. by Okounkov L. - M .: Norma, 2001. - T. 1. - 824 p .; T. 2. - 840 p .; T. 3. - 792 p.
8. Bandurka A. Pressure on the crime condition in Ukraine. Combating crime: Theory and Practice: Proceedings of VII All-Ukrainian scientific conference (19

- October 2016). - K .: National Academy of Prosecution of Ukraine, 2016. - P. 25-28.
9. Yarmysh A. Modern Ukrainian criminology as a science of special period / Combating Crime: Theory and Practice: Proceedings of VII All-Ukrainian scientific conference (19 October 2016). - K .: National Academy of Prosecution of Ukraine, 2016. - P. 51-53
10. Malyarenko V. The responsibility of the state towards its citizens in areas outside the control: Challenges and Solutions / Features procedural proof in criminal proceedings related to crimes committed in the temporarily occupied territories: roundtable (26 July 2016). - K .: National Academy of Prosecution of Ukraine, 2016. - P. 73-77.
11. Kristi N. Causing the pain. The role of punishment in criminal policy / Translation from English. St. Petersburg .: Aletheia, 2011. - 164 p.
12. Kristi N. Density of society / Translation from Norwegian. St. Petersburg .: Aletheia, 2014. - 152 p.
13. Creveld M. The rise and the falling of the state / Translation from English Ed. by Kuznetsov Y., Makeeva A. - M .: YRYSEN, 2006. - 544 p.
14. Huntington S. Collision of civilizations / Translation from English Velymееva T., Novikov Y. - M .: AST, 2003. – 571 p.
15. Military experts called the timing of another world war // Electronic resource. [Access mode]: <http://znaj.ua/news/world/86868/vijskovi-eksperti-nazvali-termini-chergovoyi-svitovoyi-vijni.html>